

ÂŞIK ŞEVKİ HALICI'DAN DERLENEN HALK HİKÂYELERİNİN DİL ÖZELLİKLERİ

Linguistic Characteristics Of The Folktales Compiled By Âşık Şevki Halıcı

Submit Date: 2020-02-12 18:26:45

Acceptdate: 2020-02-21 09:12:16

To Reference: Aliyeva Çınar, Minara (2020), LINGUISTIC CHARACTERISTICS OF THE FOLKTALES COMPILED BY ÂŞIK ŞEVKİ HALICI. International Journal of Humanities and Research, February, Year 4, Issue:4, Volume:3, Pages:84-93.

Minara ALİYEVA ÇINAR

Özet

Türk kültürü, dünyanın en eski ve zengin kültürlerinin arasında yerini alır. Atalarımızdan günümüze kadar gelen bu kültür, hâlihazırda da canlılığını korumayı sürdürmüştür. Türk Âşıklık geleneği de bu gelişerek değişen ve değişerek gelişen kültürün önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Âşık edebiyatı, kültür tarihimizin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. 16. yüzyılda ortaya çıkan bu edebiyat, âşık adı verilen halk şairlerinin kendilerinin veya usta âşıkların şiirlerini halk diliyle ve hece vezniyle saz eşliğinde çalıp söylemeleriyle ya da halk hikâyesi anlatmalarıyla meydana gelen geleneksel edebiyatımızın adıdır.

Âşık edebiyatı, ozan-bakış edebiyatı geleneğinin İslamiyet'ten sonra tasavvufi düşünce ve Osmanlı yaşama biçimi ve kabulleriyle birleşmesinden doğmuştur. Önceleri dinî-tasavvufi halk edebiyatı olarak gelişen bu edebiyat, daha sonra millî Türk edebiyatı olarak Anadolu sahasında XVI. yüzyılda şekillenmeye başlamıştır. Teşekkülünden günümüze kadar bu sahada Âşık Şenlik, Narmanlı Sümmanî, Âşık Zülali, Posoflu Müdamî, Âşık Şeref Taşlıova gibi pek çok sanatkar yetişmiştir. Anadolu sahasının âşıklık geleneğine beşiklik eden önemli bölgelerinden biri de Kuzeydoğu Anadolu bölgesidir. Bu bölgede yetişen âşıklardan biri de Âşık Şevki Halıcıdır.

Âşık Şevki Halıcı, 1930 Çıldır doğumlu bir hikâyecidir. Birçok halk hikâyesini tasnif etmiş ve anlatmıştır. Bu yazıda incelemeye çalışılan "Âşık Şevki Halıcıdan Derlenen Halk Hikâyeleri" adlı çalışmada Âşık Şevki Halıcı'dan derlenen on beş hikâyesi vardır. Bu hikâyeler, Prof. Dr. Fikret Türkmen ile Prof. Dr. Mustafa Cemiloğlu tarafından derlenmiş ve yayınlanmıştır. Hikâyeler Terekeme (veya Karapapak) ağzını yansıtmaktadır. Çünkü Şevki Halıcı, Kafkasya göçmeni bir aileye mensuptur. Hem kendisi hem de çevresi onu Terekeme veya Karapapak Türkü olarak tanımlamaktadır.

Karapapak veya Terekeme olarak adlandırılan Türkler-

in en yoğun yaşadığı yer Türkiye ve Gürcistan'dır (Borçalı). Bu Türk boyu, Ardahan vilayetine bağlı Çıldır ilçesi başta olmak üzere bu vilayete bağlı Göle ve Hanak ilçelerinde ve birçok köyde, Kars'ın merkezi ve Susuz ilçesi başta olmak üzere Selim, Sarıkamış, Akyaka, Arpaçay ilçeleri ve köylerinde, Sivas'ın Kangal ilçesi ve çevresinde Ağrı, Amasya, Sivas, Erzurum, Muş, Tokat ve Yozgat'ta yaşamaktadır.

Çıldır Karapapak/Terekeme ağzı da, Türkiye Türkçesi ağızlarının tasnifinde Doğu grubu ağızları içinde ele alınmaktadır. L. Karahan, "Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması" adlı çalışmasında incelediği ağız malzemelerinden hareketle Türkiye Türkçesi ağızlarını Doğu, Batı ve Kuzeydoğu olmak üzere toplam üç gruba ayırmıştır. Her bir grubu da kendi içinde ayrıca değerlendirmiştir. Karahan, bu tasnifinde Karapapak/Terekeme ağzını, Doğu grubuna bağlı ikinci alt grubun yedinci alt başlığı altında "Kars Azerileri ve Terekemeleri ağzı" olarak değerlendirmektedir.

Çıldır'da doğup büyüyen ve asıl adı Feyzullah Halıcı olan Âşık Şevki Halıcı, küçük yaşlarda âşıklık geleneğine ilgi duymuş ve kendi kendini yetiştirmiş âşıklarından biridir. Anlatıcı bir Karapapak Türkü olduğundan hikâyeye anlatımında genellikle Azerbaycan Türkçesinin bir ağzı olan Karapapak ağzını kullanmıştır.

Âşık Şevki Halıcı, Terekeme ağzının kelime ve deyimlerini kullanırken farklı ağız özelliklerini ifade eder. Hikâyelerde değişmeye daha az maruz kalan nazım bölümlerinde ve formül-kalıp karakterli parçalarda metin daha çok Karapapak (Terekeme) ağzıyla söylenmiştir. Nesir bölümünde ise Karapapak (Terekeme) ağzı büyük oranda çağdaş Türkiye Türkçesine kaymıştır. Türkiye Türkçesinden ve Azerbaycan Türkçesinden dil yönünden farklılıkları olan bir metin ortaya çıkar. Metin incelenirken pek çok kelimenin ölçünlü Türkiye Türkçesinde kullanılmadığı görülmektedir. Aynı

zamanda Azerbaycan Türkçesinde de kullanılmayan pek çok kelime de Şevki Halıcı'nın hikâyelerinde boy göstermiştir. Ayrıca, metinlerde gerek şekil bilgisi gerekse ses bilgisi açısından zaman zaman her iki lehçenin özellikleri de görülmektedir.

Bu yazı, anlatıcının kullandığı dil özelliklerini değerlendirmek için kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halk hikâyeleri, Hikâye anlatıcısı, Âşıklık geleneği, Karapapak (Terekeme) ağzı, Dil özellikleri.

Abstract

Turkish culture ranks among the world's oldest and richest cultures. This culture, which has come down from our ancestors to the present day, continues to preserve its vitality at the current time. The Turkish Minstrelsy Tradition also constitutes an essential part of this culture that changes by developing and develops by changing.

Minstrel literature makes up an important part of our cultural history. This literature, which emerged in the 16th century, is the name of our traditional literature, which consists of folk poets, known as "âşık" (ashik), playing and singing their poems or those of master poets in the colloquial language and syllabic meter, accompanied by the saz (a kind of lute), or narrating folktales.

Minstrel literature came into being with the merging of the "ozan-bakşı" literary tradition with post-Islamic Sufi thought and the Ottoman way of life and values. This literature, which first developed as religious-Sufist folk literature, later began to take the form of Turkish national literature in the area of Anatolia in the 16th century. Since its formation until the present day, many artists have been raised in this area, such as Âşık Şenlik, Narmanlı Sümmanî, Âşık Zülali, Posoflu Müdamî, and Âşık Şeref Taşlıova. One of the important regions that were a cradle to the minstrelsy tradition of the Anatolian area was the region of Northeastern Anatolia. One of the minstrels who grew up in this region was Âşık Şevki Halıcı.

Âşık Şevki Halıcı (1930-2015) was a storyteller who was born in 1930 in Çıldır. He compiled and narrated many folk tales. In this paper, an attempt is made to examine fifteen folktales compiled by Âşık Şevki Halıcı, in a study named "Folk Tales Compiled by Âşık Şevki Halıcı." These folktales were collected and published by Prof. Dr. Fikret Türkmen and Prof. Dr. Mustafa Cemiloğlu. The stories reflect the Terekeme (or Karapapak) dialect, as Şevki Halıcı was a member of an immigrant family from the Caucasus. Both his circle of friends and Şevki Halıcı himself identify him as a Terekeme or Karapapak Turk.

The Turks, known as the Karapapak or Terekeme live mostly in Turkey and Georgia (Borçalı). This Turk-

ish clan lives in Ardahan province, principally in the Çıldır district, and in the Göle and Hanak districts and a number of villages of this province; in the center of Kars and principally in its Susuz district, as well as in its Selim, Sarıkamış, Akyaka, and Arpaçay districts and its villages; in the Kangal District of Sivas and its environs; and in Ağrı, Amasya, Sivas, Erzurum, Muş, Tokat, and Yozgat.

The Karapapak/Terekeme dialect of Çıldır is included among the Eastern group of dialects in the classification of Turkish dialects of Turkey. In her work entitled "Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması" (Classification of Anatolian Dialects), Leyla Karahan separated the Turkish dialects of Turkey into three groups, namely Eastern, Western and Northeastern, based on the dialectal ingredients that she examined. She also evaluated each group within itself. In this classification, Karahan evaluated the Karapapak/Terekeme dialect under the seventh sub-heading of the second sub-group of the Eastern group, as "the dialect of the Kars Azeris and Terekeme."

Âşık Şevki Halıcı, who was born and grew up in Çıldır and whose real name was Feyzullah Halıcı, became interested in the tradition of minstrelsy from an early age and was one of the self-educated minstrels (ashiks). Since as a narrator he was a Karapapak (Terekeme) Turk, he generally used the dialect of

Karapapak (Terekeme), one of the dialects of Azerbaijan Turkish, in his narratives.

When Âşık Şevki Halıcı used the words and idioms of the Terekeme dialect, he expressed different dialectal characteristics. In the verse sections of the tales, which were less subject to change, and in pieces with a formula-pattern characteristic, the text was mostly recited in the Karapapak (Terekeme) dialect. In the prose sections, however, the Karapapak (Terekeme) dialect largely changed into contemporary Turkey Turkish. Linguistically, a text emerges which has the differences between Turkey Turkish and Azerbaijan Turkish. When the text is examined, it is seen that a number of words are not used in standard Turkey Turkish. At the same time, many words not used in Azerbaijan Turkish figure in the narratives of Şevki Halıcı. Furthermore, in terms of both morphology and phonology, the characteristics of both dialects are sometimes seen in the texts.

This article has been written in order to evaluate the linguistic characteristics used by the narrator.

Keywords: Folktales, Storyteller, Minstrelsy Tradition, Karapapak (Terekeme) dialect, Linguistic characteristics

Giriş:

Türk kültürü, dünyanın en eski ve zengin kültürlerinin arasında yerini alır. Atalarımızdan günümüze kadar gelen bu kültür, tarih süreci içerisinde canlılığını korumuş, hâlihazırda da korumaya devam etmektedir.

Âşık edebiyatı, kültür tarihimizin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. 16. yüzyılda ortaya çıkan Âşık edebiyatı, âşık adı verilen halk şairlerinin kendilerinin veya usta âşıkların şiirlerini halk diliyle ve hece vezniyle saz eşliğinde çalıp söylemeleriyle ya da halk hikâyesi anlatmalarıyla meydana gelen geleneksel edebiyatımızın adıdır. Tamamıyla sözlü gelenekte yaşatılan ve kendine has icra töresine sahip, bağımsız bir tarz olan bu edebiyatın kökü Orta Asya'ya kadar dayanmaktadır. Türk dünyası edebiyatının en zengin kolunu teşkil eden âşık edebiyatı geleneğinin köklerini çok gerilere götürebileceğimiz gibi, geniş bir sahaya yayıldığını da görmekteyiz. Geniş kitlelerin içten gelen duygularını yalın bir biçimde yansıtarak gelişen bu edebiyat, Anadolu sahasının yanında Rumeli'de, Balkanlarda diğer taraftan Azerbaycan ve Türkmenistan toprakları gibi geniş bir coğrafi alanda yaygın bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Kaynağını ozanlık geleneğinden alan ve bu mirastan beslenen âşık, günümüzde de kopuzun yadigarı olan telli sazlarla sanatını ortaya koymaktadır.

Âşık edebiyatı, ozan-bakşı edebiyatı geleneğinin İslamiyet'ten sonra tasavvufi düşünce ve Osmanlı yaşama biçimi ve kabulleriyle birleşmesinden doğmuştur. Önceleri dinî-tasavvufi halk edebiyatı olarak gelişen bu edebiyat, daha sonra millî Türk edebiyatı olarak Anadolu sahasında 16. yüzyılda şekillenmeye başlamıştır. Anadolu sahasının âşıklık geleneğine beşiklik eden önemli bölgelerinden biri de Kars, Ardahan, İğdır, Erzurum, Artvin ve Bayburt illeri içine alan Atabek Yurdu bölgesidir. Bu sahada teşekkülünden günümüze kadar Âşık Şenlik, Narmanlı Sümmanî, Âşık Zülali, Posoflu Müdamî, Posoflu Zülali, Posoflu Müdamî, Erzurumlu Emrah, Hanaklı Mazlumi, Ardanuçlu Efkari, Yusufelili Pervanî, Muhibbi, Huzurî, Âşık Reyhani, Âşık Şeref Taşlıova gibi pek çok sanatkar yetişmiştir (Büyükkaya, 2006: 11; Çınar, 2019: 60). Ardahan bölgesinde yetişen âşıklardan biri de Âşık Şevki Halıcı'dır.

Âşıklık sanatı Türklerin eski çağlardan gelen millî-manevî tarihini aksettirdiği için onu bütün yönleriyle araştırmak, ortak noktaları bulmak, sonraki nesillere aktarmak büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan ve Prof. Dr. Fikret Türkmen'in başkanlığında yürütülmüş olan "Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayımlanması" projesi, Türk destan geleneğinin metinleştirilmesi ve bilimsel metinbilim bakımından oldukça ehemmiyetlidir. Bu projeye bağlı olarak Prof. Dr.

Fikret Türkmen ile Prof. Dr. Mustafa Cemiloğlu'nun ortaklaşa hazırlayıp 2009 yılında yayınladıkları "Âşık Şevki Halıcı'dan Derlenen Halk Hikâyeleri" adlı çalışma, âşıklık geleneğinin kaybolmaması ve bir sonraki nesillere aktarılması açısından zengin bir içeriğe sahiptir.

Çıldırli Âşık Şevki Halıcı'nın Yetiştirdiği Bölge

Âşık Şevki Halıcı'nın tanınmasının sebebi yetiştirdiği Çıldır bölgesi ile alakalıdır. Çıldır, âşıklık geleneğinin önemli muhitlerinden biridir. Tarihten biliniyor ki, Osmanlı Devleti sınırları içinde olan ve aslında eskiden Çıldır-Ağbaba olarak bilinen bölge, 19. yüzyılda I. Dünya Savaşı sonrasında Ruslar tarafından işgal edilerek üç parçaya bölünmüştür. Çıldır, Türkiye sınırları içinde kalırken Ağbaba-Şöreyel bölgesi Ermenistan'a bırakılmış ve daha sonra burada Amasya ve Kukasyan bölgeleri oluşturulmuştur. Gürcistan bölgesine dâhil edilmiş Ahıska bölgesine Çarlık zamanında çok sayıda göçmen Ermeni yerleştirilmiş, yerli ahalinin çoğunluğu Türkiye'ye göçe zorlanmıştır. Bölgede kalanlar ise daha sonra 1944 yılında sürgün edilerek Orta Asya steplerine dağıtılmıştır. Gürcistan sınırları içinde kalan Ahıska ise özellikle sürgün sonrası bütün kültürel özelliğini yitirerek Cavahetiya adını almıştır. Bundan dolayı Akbaba-Çıldır âşık mektebi birbirinden ayrı düşmüş ve darmadağın olmuştur denilebilir (Esker, 2007). Kısacası, Çıldır ve havalisi üç ayrı devletin sınırları içinde kalmış oldu:

1. Bugün Kuzey Doğu Anadolu'da kalan günümüzde hâlâ kendi ismi ile yaşamını sürdüren Çıldır kısmı.
2. Ermenistan'ın ilhak ettiği Ağbaba ve Gızılgoç kısmına Amasya ve Kukasyan adı verildi.
3. Gürcistan'a dâhil edilen, 1944 yılına kadar yaşamını sürdürebilen Ahıska bölgesidir. (Hacıyeva 1998: 20; Çınar, 2015)

Bu muhitin en önemli ve usta şairi Hasta Hasan'dır. Hasta Hasan'ın izinde yetişen Âşık Şenlik de 19. yüzyılın Çıldır-Ağbaba âşıklık geleneğinin en güçlü temsilcisidir. Çıldırli Âşık Şenlik, onlarca çirak yetiştirmiş, sazıyla-sözleriyle Azerbaycan ve Anadolu âşıkları arasında köprü olmuş, bu bölgelerin ortak özelliklerini sanatında birleştirmiştir. Onun yarattığı Şenlik kolu denen ve günümüze kadar ulaşan özel bir ekol yaratılmış ve bu ekolün temsilcileri bu geleneğin unutulmasını engellemiş, hatta daha da büyüterek canlılığını arttırmışlardır. Bu âşıklardan biri de Âşık Şevki Halıcı'dır.

Âşık Şevki Halıcı ve Hikâyeleri

Âşık Şevki Halıcı, Doğu Anadolu'da bulunan, günümüzde hâlâ Ardahan'a bağlı Çıldır ilçesinin Akçakale köyünde dünyaya gelmiş, bu bölgede ilkokulda az da olsa eğitim görmüş ve bu muhitte âşıklığa özen-

ek âşıklığa başlamış, bu konuda ders almış ve zamanla kendini âşıklık geleneğinde geliştirmiştir.

Âşık Şevki Halıcı'dan derlenen hikâyeler özellikle Türk destan kültürünün dil özgünlüğü ve poetikası bakımından oldukça zengin bir içerikle karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada "Cihan Abdullah", "Tufarganlı Abbas", "Dilgam Yahya Bey", "Tahir Mirza", "Emrah ile Selvi", "Sevdakâr", "Haydar Bey", "Kerem ile Aslı", "Latif Şah", "Öksüz Vezir", "Salman Bey", "Şeyh Sanan ile İbare Sultan", "Zulum Hüseyin", "Koroğlu'nun Oltu Kolu", "Koroğlu'nun Silistreli Hasan Paşa Kolu" olmak üzere on beş hikâye yer almaktadır. Toplanmış olan bu on beş hikâye Türk destanlarının zenginliğini, olgunluğunu göstermek bakımından büyük önem arz etmektedir. Burada dil faktörü, özellikle öne çıkmaktadır. Türk âşıklık geleneğinde coğrafyadan, sosyal şartlardan kaynaklanan dil-üslup ve ağız-şive özellikleri de metinlerde ifade olunmuş durumdadır.

Türk halk şiiri ile Azerbaycan sözlü halk şiiri arasındaki tarihî yakınlık da inkâr edilemez bir gerçektir. Yan yana yaşayan Doğu Anadolu âşıkları ile Azerbaycan âşıklarının birçok benzer yönleri vardır. Gerek Osmanlı sahasında gerekse Azerbaycan sahasında her iki Türk boyunun yetiştirdiği Yunus Emre, Âşık Kurbanî, Tufarganlı Âşık Abbas, Karacaoğlu, Âşık Ömer, Sarı Âşık, Heste Kasım, Dadaloğlu, Âşık Elesger, Âşık Şenlik, Âşık Veysel gibi âşık tarzında eser veren şairlerin sanatındaki karşılıklı etkileşimler de bilinmektedir. Böylece Azerbaycan edebiyatının en zengin kolunu teşkil eden âşık edebiyatı geleneğinin köklerini çok gerilere götürebildiğimiz gibi, geniş bir sahaya yayıldığını da görmekteyiz.

Cemiloğlu'nun (2000: 13) da belirttiği gibi Âşık Şevki Halıcı genel olarak Azerbaycan sahası âşıklarının kültür muhitinde yetişmiştir. Âşığın bu sahada yaşaması, âşıklık geleneğinin adı geçen ustalarının örneklerinden etkilenmesi ve bu çevrede bulunması kendisinin de bu geleneği devam ettirmiş olması açısından önemli bir rol oynamıştır.

"Âşık Şevki Halıcı'dan Derlenen Halk Hikâyeleri" adlı çalışmada yer alan hikâyeler de Terekeme (Terakime) ağızını yansıtmaktadır. Çünkü Şevki Halıcı, Kafkasya göçmeni bir aileye mensuptur. Hem kendisi hem de çevresi onu Terekeme veya Karapapak Türkü olarak tanımlamaktadır (Cemiloğlu 2001: 38).

Karapapak (Terekeme) Türklerinin Sosyo-Lengüistik Durumu ve Âşık Şevki Halıcı'da Dil ve Üslup Özellikleri

Karapapak veya Terekeme olarak adlandırılan Türklerin en yoğun yaşadığı yer Türkiye ve Gürcistan'dır (Borçalı). Bu Türk boyu Ardahan vilayetine bağlı Çıldır ilçesi başta olmak üzere bu vilayete bağlı Göle ve Hanak ilçelerinde ve birçok köyde, Kars'ın merkezi ve Susuz ilçe-

si başta olmak üzere Selim, Sarıkamış, Akyaka, Arpaçay ilçeleri ve köylerinde, Sivas'ın Kangal ilçesi ve çevresinde Ağrı, Amasya, Sivas, Erzurum, Muş, Tokat ve Yozgat'ta yaşamaktadır. (Yılmaz 2007: 51) Burası Ahıska merkezli tarihi Atabek Yurdu içinde yer alır. (Çınar, 2015)

Tarihî kayıtlar Terekemelerin, asıl merkezleri sayılan "Kazak" ve "Borçalı" bölgelerine ta XI-XII. yüzyıllarda yerleştiklerini göstermektedir (Togan 1967: 597). Bu yüzden de bugün Terekemeler asılları itibarıyla Azerbaycan Türklerinden sayılmaktadır. Zaten dilleri de Azerbaycan lehçesine oldukça yakındır (Caferoğlu 1995: XV).

Sosyal hayat tarzının değişmesi, dinamik sosyo-lengüistik değerler, şüphesiz ki, Terekeme ağızını da büyük ölçüde etkilemiştir. Halk edebiyatının mani, türkü, masal, efsane, fıkra ve özellikle destan kültürünü bu lehçenin veya ağızın belirginliği olmadan açıklamak imkânsızdır.

Ahmet Bican Ercilasun "Kars İli Ağızları - Ses Bilgisi" adlı çalışmasında bu ağızın dil özelliklerini kapsamlı bir şekilde vermiştir ki bu olgular Terekeme destan dilinin incelenmesi için de oldukça önemlidir.

Âşık Şevki Halıcı, Karapapak (Terekeme) ağızının kelimelerini, deyimlerini kullanırken ve farklı ağız özelliklerini ifade ederken biz, Türkiye Türkçesinden ve Azerbaycan Türkçesinden dil farklılıklarıyla ortaya çıkan bir metinle karşı karşıyayız. Metin incelenirken pek çok kelimenin edebî Türkiye Türkçesinde kullanılmadığı görülmektedir. Aynı zamanda Azerbaycan Türk'ünün kullanmadığı pek çok kelime Şevki Halıcı'nın hikâyelerinde boy göstermektedir. Ayrıca, metinlerde gerek şekil bilgisi gerek ise ses bilgisi açısından zaman zaman her iki lehçenin özellikleri de görülmektedir.

Bizce sosyal faktörlerin doğurduğu bu farklılık, ortaklığı ve zenginliği inkâr etmemelidir. Destan geleneğinin dil sınırları coğrafyalarla değerlendirilemez. Bu bakımdan Şevki Halıcı'nın halk hikâyeleri Türkçenin tarihî zenginliğinin bir ifadesidir. Türkçenin gelişmesinde, üslupların oluşmasında ve kelime dağarcığının tespitinde Şevki Halıcı'nın hikâyeleri oldukça zengin malzeme sunmaktadır.

"Âşık Şevki Halıcı'dan Derlenen Halk Hikâyeleri"nde Görülen Ağız Özellikleri

1. Ses Bilgisi:

- Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi Terekeme (Karapapak) ağızı büyük ünlü uyumu açısından bazı durumlar dışında oldukça sağlamdır. Örneğin, görülen geçmiş zaman, şimdiki zaman ve geniş zaman eklerinin kelime sonunda veya ortasında ince biçimleriyle kullanıldığını yaygın olarak görmekteyiz. Bu durum büyük ünlü uyumunu bozmaktadır. Metinlerde bu özelliği

yansıtan pek çok örnekle karşılaşmaktayız. Mesela; Ben bunu kime sorarsam bene azarlıyer, yahut neye sorarsen diyer. (ESH. s. 336); Aşhlıh yapırdim. Ücretli çalirdim. (ESH. s. 377); Gelir bu hanımefendiye bahir. (ÖVH. s. 625) vs. Bunun yanı sıra bazı durumlarda bu zaman çekimleri Türkiye Türkçesinde olduğu gibi de karşımıza çıkmaktadır.

- Terekeme ağzında Arapça ve Farsçadan geçen kelimelerin çoğu kalınlık-incelik uyumuna uygun şekliyle kullanılmaktadır. Âşık Şevki Halıcı'nın hikâyelerinde bu özelliği taşıyan kelimeler oldukça fazladır. Mesela; şe-hzâde>şahzâda, mektephane>mektephana, helal>halal, beraber>barabar, vakit>vahit vs. Bu para benden taraf ananın ak sütü gibi halal olsun. Harca get. (DYBH. s. 227); Bir zaman oğlumnan barabar goyuna moyuna yardım edirdi. (TMH. s. 294); Ben sadece beş vahit namazımı gılacam. (ESH. s. 337)

Ayrıca Karapapak (Terekeme) ağzına giren alıntı kelimelerin çoğu gerileyici benzeşme yoluyla incelerek değişir. Mesela; Samet>Semet, zahmet>zehmet, kader>geder, mezar>mezer, acep>ecep, Acem>Ecem, tane>dene vs. Zehmetine layih gördüm... (DYBH. s. 242); Bir de mum aldı. Mezerliğin içerisinde mezerin baş taşına goydu. (TAH. s. 91); Ecep hikmet midi yohsa sır mıdı, Gargolmuşam türlü haldan hala ben... (SBH. s. 722) vs.

- Terekeme ağzında kelime içerisinde ve ekleme sırasında kullanılan ünsüzlerin tonluluk-tonsuzluk bakımından gösterdiği uyum Türkiye Türkçesinde olduğu gibi sağlam değildir. Hikâyelerde de tonsuz ünsüzlerden sonra gelen d ünsüzü ile başlayan ekler tonsuzlaşmadan kullanılır. Mesela; Abbas gelip Memmed Beyin dizini öpdü. (TAH. s. 123); Bu haber hemen Peri Hanıma yerişdi. (TAH. s. 150); Bu hayasızlıh yapıdı, ben gittim de o ordan çılmır... (TAH. s. 125) vs. Alıntı kelimelerde de bu uyum aranmaz. Mesela; Aşhlar ilk hikâyeye başlamadan önce, meclise girende üç gıta divani, tecnis garaçi, bu makamları dedikden sonra bir desdan söyleller. (SBH. s. 646); Talandı gönlüm nevrığı halı müşgül olmuşam, Gazebi kasdetdi cana hışmı afat bu gece, bu gece. (SBH. 656) vs.

- Terekeme ağzında düşme eğiliminde olan y, l, h, ğ, r, n seslerinden birinin düşürülmesiyle birtakım uzun ünlüler oluşur. Örneğin; vallahi>valla, böyle>bele, sonra>sora, kurtardı>gutardı vs. İşte mal bele getdi, goyum bele getdi. (DYBH. s. 210); Niye ele düşüncelisin? (SBH. s. 655); Âşığın bizi bu dertden gutardı. (TAH. s. 121); Esmer Sultanın düğünü bittikten sora, ondan sora da kendi düğünü de yapırdır. (LŞH. s. 606) vs. Ancak anlatıcının dili zaman zaman Türkiye Türkçesine kaydığı için, bu tür kelimelerin Türkiye Türkçesindeki şekilleriyle kullanıldığı gözlemlenmiştir.

- Terekeme ağzında çoğu kelimedede genellikle ilk hece ünlüsü geniş-yuvarlak olarak kullanılır: Fakirlik de ibadetdir eger sabur eylesen... (DYBH. s. 195); Yörüdüm, yörüdüm yetebilmedim... (TAH. s. 160); Bizim Çıldır gölü var. O ondan daha gözeldi. (SH. s. 383) vs. Hikâyelerden verilen bu örneklerin Türkiye Türkçesindeki kullanımı da gözlemlenmiştir.

- *h* ve *ğ* ünsüzleri Terekeme ağzı için karakteristik seslerdir. Türkiye Türkçesinden farklı olarak kalın sıradan kullanılan kelimelerde *k* ünsüzünün *h* ve *ğ* ünsüzlere dönüştüğü görülür. Hikâyelerde bu özelliği yansıtan pek çok örneğe rastlanır. Mesela; Eğleneceh yer mi yohdu. Alsın gonahlarını da gelsin. (KH. s. 807); Emi, senin vurduğun o tohat bana dost tohadtıdı. (KSHPH. s. 831); Ohuram desdanda ne var. Oruç da yazsa ohuyacam. (ÖVH. s. 616) vs.

- Terekeme ağzında görülen ünsüz ikizleşmesi olayı hikâyelerde de birçok kelimedede, özellikle de sayı isimlerinde karşımıza çıkmaktadır. Mesela; Yeddi yerde temenna, sekgizinde el bağlayıf. (SBH. s. 658); Otduz dokuz dene aşih oldu. Otduz dokuzu da bağladı. (TAH. s. 101); Ana daha hiç eşşek eşşek söylemirsiniz, dedi. (DYBH. s. 228) vs.

- Hikâyelerde Terekeme ağzına has olan ön damak "g" ünsüzünün iki ünlü arasında ve hece sonunda korunduğu örneklere de kısmen rastlanmaktadır. Mesela; Düşmanları ciger dağlı (ŞSH. s. 764); Her igitde namıs olmaz ar olmaz... (HBH. s. 474); Neden halg olundu İsrafil suru... (TAH. s. 114) vs.

- Hikâyelerde geçen bazı kelimelerde Azerbaycan Türkçesinde görüldüğü gibi Terekeme ağzının da bir özelliği olan b-m değişimi görülmektedir. Mesela; At beline minse bunu kimse yahalayamaz. (HBH. s. 474); Men niye munu götürmedim. (HBH. s. 475); Tarih min iki yüz dohsan dokguzda. (SH. s. 465) vs. Hikâyelerden verilen bu örneklerin Türkiye Türkçesindeki kullanımı da görülmektedir.

- Hikâyelerde yer alan belirli kelimelerde Azerbaycan Türkçesinde görüldüğü gibi Terekeme ağzının da bir özelliği olan ön sesteki y ünsüzünün düştüğü örneklere rastlanır: Ne de olsa mal denilen can yongası. Bu gadar servet itdi. (DYBH. s. 210); Mert igitler yar yolunda talanır... (HBH. s. 474); Gel ağla belalı gönül, yaralı gönül, Başına döndüğüm gül üzlü beyim... (DYBH. s. 216); Dan yıldızı doğdu kahdı ucaya... (TAH. s. 190) vs. Hikâyelerden verilen bu örnekler Türkiye Türkçesindeki kullanımıyla da karşımıza çıkmaktadır.

- Terekeme ağzında Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi bol miktarda göçüşme olayı görülmektedir: Lala ne arvat kimi ağlıyrsan, dedi. (CAH. s. 82); Şindi o torpağı gidersen mahkemede halledersen. (HBH. s. 475); Sen kimsen? Bu aşhlığı nerde örgendin? (KAH. s. 518) vs.

Hikâyelerden verilen bu örneklerin Türkiye Türkçesindeki kullanımı da bulunmaktadır.

- Terekeme ağzında Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi bazı kelimelerde n>nn, rl>ll, ls>ss gibi benzeşmelerde rastlanır. Mesela; bunlar>bunnar, onlar>onnar, atarlar>atallar, olsun>ossun vs. Bunnar kahdılar dorudan geldiler şeye. Gene o hıyrathanaya. (LŞH. s. 597); Galdırıl-lar atallar yarın. (ŞSH. s. 754); Gözün kör ossun. Adam hiç ismini sormaz mı? (ŞSH. s. 754) vs.

- Türkiye Türkçesinde bazı kelimelerin ön sesindeki p ünsüzü Terekeme ağzında Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi b olur: Bunnar ateş yahıp gavurma bişirmeye, et bişirmeye iyi yarar, dedi. (TAH. s. 121); İki barmağına böyle galdırdı (sağ elin işaret ve şahadet parmağı) “bah” dedi. (TAH. s. 169).

- Türkiye Türkçesinin ağızlarında görülen ön ses türemesi olayı incelediğimiz hikâyelerde de görülmektedir. Mesela, ırızı “razi”, Urus “Rus”, Urum “Rum”, uruh “ruh”, iras “rast”, irengi “renk” gibi r ile başlayan kelimelerin başında ünlünün türediği tespit edilmiştir. Dertsiz guldan Allah olmaz ırızı... (LŞH. s. 553); Yani Uruslar isteyipdi ki, Gars Ardahan bizimdi. (TAH. s. 86); Can cesetden çhir, uruh bedenden. (SBH. s. 709); Yarın atlas şallarının irengi, Arap ahmer, Farsi sürhü, Türki al. (SBH. s. 696) vs.

- Türkiye Türkçesinde varlığı uzun zaman tartışma konusu olmuş olan kapalı e (è) sesi Terekeme ağzında da karşımıza çıkmaktadır. Mesela; Biri éylik biri ilim biri nan. (KAH. s. 505); Béle bağlar, béle bahça béle bağlar... (ESH. s. 358); Niye éle düşüncelisen? (SBH. s. 655) vs.

ŞEKİL BİLGİSİ

- Terekeme ağzında çokluk eki -lAr şeklindedir. Ancak hikâyelerde de görüldüğü gibi n ile biten kelimelerden sonra benzeşme gereği ek -nAr şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Mesela; Gazannar guruldu, mutfahlar asıldı. (LŞH. s. 531); On dört sürü goyunnarı varıdı bunnarın. (SBH. s. 651); O zaman düğünner gırh gün gırh gece sürerdi. (SBH. s. 700) vs.

- Terekeme ağzındaki isim çekim ekleri genellikle Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir. Ancak bulunma ve ayrılma hali eki tek şekilli olup ünsüz uyumuna uymadan sadece d’li şekliyle kullanılmaktadır. Mesela; O zaman şeyhülislamlar fetva vermemiş ipden asılmah da olmirdi. (ZHH. s. 809); Sabahdan bunu görende diyeller bir paralı nene geldi. (SH. s. 393); Gars’da altı posda asger toplandı. (TMH. s. 244) vs.

- Azerbaycan Türkçesinde eşitlik eki, sadece -cA şeklinde kullanılmasına rağmen Terekeme ağzıyla anlatılmış olan bu metinlerde eşitlik eki Türkiye Türkçesinde olduğu gibi -CA şeklinde kullanılmaktadır. Mesela; Sen neyledin bunca canı Tufargan? (TAH. s. 149); Oğlum, sen neriye gidisen? Onu açlıhça söyle diyende (SH. s. 427); Bu durdu:

Aramız epeyce bir menzil. (ŞSH. s. 736) vs.

- Azerbaycan Türkçesinde belirtme durum ekinin sadece -I, -nI ve Türkiye Türkçesinden farklı olarak ünlüyle biten kelimelerden sonra belirtme durumu ekinin -nI şeklinde kullanılmasına rağmen Terekeme ağzıyla anlatılmış olan bu metinlerde belirtme durumu eki Türkiye Türkçesinde olduğu gibi kullanılmaktadır. Mesela; Dudu dilli biçareyi görmüşem... (ŞSH. s. 749); Ve o rütbeyi de Ahmet Vezir ona vermişdi. (TMH. s. 269); Yoh orayı açma burıyı aç. (TMH. s. 286) vs.

- Hikâyelerde fiil çekiminde kullanılan şahıs ekleri şu şekilde karşımıza çıkmaktadırlar:

a. Zamir menşeli I. tekil şahıs ekleri genellikle Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi -Am şeklindedir: Mesela;

Bu yerlerin bahçasiyam bağıyam,
Ayvasiyam, turuncuyam, nariyam.
Süsenberem Ehmet Şahın yarıyam... (HBH. s. 474)
Tor gurmuşam terlan için sar gelir. (TAH. s. 136)

vs.

b. Hikâyelerde zamir menşeli II. tekil şahıs ekleri genellikle Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi -sAn şeklindedir: Mesela; Çünkü olabilir, senin hısımın var, dosdun var, akraban var. Bunnara danışacahsan. (ŞSH. s. 773); Zöhreden ayrı duramisen mi? (TMH. s. 258) vs.

Hikâyelerde bu ekin -sXn şeklinde kullanıldığı da gözlemlenmiştir: Mesela; Ne sorarsın nerelidi. (ÖVH. s. 621); Adam derdini söylemeyen derman bulamaz. Israr edirsın amma, söyliyim. (TMH. s. 263) vs.

c. Terekeme ağzında zamir menşeli I. çoğul şahıs eki Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi -lh, -ik, -uh, -ük şeklindedir. Mesela; Oğlum, dur biz seni duymuşuh. (TMH. s. 283); Yer altı ambarlara doldurmuşuh. Bura, dedim ya tedbirdir. (ESH. s. 352) vs.

Fakat bazen Türkiye Türkçesinde olduğu gibi -Iz ekine de rastlanmaktadır: Mesela;

Getdik mi bizi hemen yahalallar. Seni de öldürerler beni de.

-Niye öldürerler, talav mı var?

-Yok, gidemeyiz.

-Yok giderik,

-Yok gitmeyiz. (CAH. s. 71)

ç. Zamir menşeli II. çoğul şahıs eki Azerbaycan Türkçesinde -sInIz, -sIz şeklindedir. İncelediğimiz hikâyelerde bu ek sadece genellikle -sInIz şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Mesela; Siz bir gadının hakkından gelemirsiniz. Sabahınan doğrudan yaylıya basgın edeceksiniz. (DYBH: s. 233); Ani’yi fethetdi, Ani Gars’da bir harabedi. Belki duyupsunuz. (ŞSH. s. 732) vs.

-Iz ekine de bazı örneklerde rastlamak mümkündür: Sahın ben yohum diye vazifenizi yapmamazlıh etmiyesiz. (LŞH. s. 538); İzin alın, ondan sonra otarabilirsiz. (CAH. s. 58)

d. İyelik kökenli I. çoğul şahıs eki Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi ince ünlülü kelimelerde -k, kalın ünlülü kelimelerde -h'dir. Mesela;

Bir çağ mı değışdi, biz mi bunadıh,
Tarihde geçmişi günü unutduh,
Dişe vurduh her yeniyi sınıadıh,
İyi mi kötü mü onu unutduh, (ESH. s. 317) vs.

Türkiye Türkçesinden farklı olarak bu ekin diğer kipler için de geçerli olduğunu tespit ettik. Mesela; Ne gadar maiyetinde adamları varısa, silahlanın bunları biz bırya yaylya goymıyacayıh. (DYBK. s. 233); Derken birisi goymadı. Yapamazıh. (ESH. s. 323) vs.

Fakat bu kullanımla paralel olarak hikâyelerde Türkiye Türkçesindeki gibi çekimlere rastlamak da mümkündür. Mesela; Pir elinden badeliyiz. Birbirimize nişannıyih. (ESH. s. 380); Biz ondan sonra gireceğiz. (SBH. s. 694); Şöhret ile badışana gelmişiz. (SH. s. 444) vs.

e. Terekeme ağzında III. çoğul şahıs eki tüm lehçelerde olduğu -IAr şeklindedir. Fakat hikâyelerde gerileyici benzeşme sonucunda r ile biten çekim eklerinden sonra gelen -IAr eki r ünsüzünü kendisi gibi l'ye benzetir. Mesela; Yerdeki garıncadan bile sahınir ki babam bir şey söyleller. (ŞSH. s. 759); Fakat o adamnar yolunan gelmiller. Böyle dağdan, dereden tepeden gidiller. (SH. s. 450) vs.

f. Terekeme ağzında I. tekil emir çekiminde kullanılan ek -Im'dır. Mesela; Gelmezse gelmesin. Ben sana başgasını alim. (DYBH. s. 232); Gene bir sersuhane söylüyim. (HBH. s. 467); Eğer bu şarta razı olırsenizse fidannarı size verim. (KAH. s. 493) vs.

g. Hikayelerde I. çoğul emir kipi için kullanılan ek ince ünlülerde -ek kalın ünlülerde -ah şeklindedir. Mesela; Vallaha artıh oğlanı evlendirek. Ben artıh yoruldu... Gelin bu işlerner uğraşır. Biz de namazımızı gılah rahat edek. (DYBH. s. 204) vs.

Buna paralel olarak Türkiye Türkçesinde kullanılan -AlIm eki de kullanılmaktadır. Mesela;

Sazımı aldı bahalım o yerde Selvi Hanıma ne söyledi... (ESH. s. 338)

Gelin kızlar aşg atına binelim,
Binelim de has bahçaya gidelim,
Her üçümüz bir sofrıya gonalım,
Zeniri bana ver bal sizin olsun. (KAH. s. 518) vs.

ğ. Emir çekiminde kullanılan III. çoğul şahıs ekinde de ilerleyici benzeşme sonucu ek -sInIAr yerine -sInnAr şeklinde kullanılmaktadır. Mesela; Onun öyle gannı töhfesine mi havaslıyam. Def olsun getsinner. (TAH. s. 121); Arhadan tutsun. Gevharı tutsun gaçırısnar. (SBH. s. 682) vs.

- Hikâyelerde şimdiki zaman olumlu ve olumsuz çekimi Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi -(y)Ir, -(y)Ur ekiyle yapılır. Mesela; Nası, ne olir lan, dedi. Sen bana garşı mı gelirsen, dedi. (TMH. s. 254); Bir iki bir şey alır, yemir. Gapıda bacada dolanır, başga yere de gitmir. Gelir, oturur. (TMH. s. 261) vs.

- Hikâyelerde öğrenilen geçmiş zaman çekimi iki türlü karşılanmaktadır. Birincisi, her iki lehçede olduğu gibi -mXş, ekiyle yapılır. Mesela; Şenliğı baba. Senin için bir minnete gelmişem. (ÖVH. S. 614); Bizim köye de aşih gelir. Hikaye söyler. Bilmem ne edir. Duymuşuh. (SBH. s. 655) vs. İkincisi, Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi -Xb, ekiyle yapılır. Fakat telaffuz gereği bu ek yazıya -Xp, şeklinde geçirilmiştir. Ayrıca hikâyelerde bu eke paralel olarak Terekeme ağzında -Xf, ekleri de kullanılmaktadır. Mesela; Kim ferah bulufdu devri afatdan... (SBH. s. 664); Diyirdiler ki, bunu bir aşığa verifler. (TAH. s. 164); Hele siz menden Dili Gam Yahya Bey Hikâyesini isteyipsiniz. Ben de söylemeye çalışacam. (DYBH. s. 197) vs.

- Hikâyelerde soru ifadesi genellikle Türkiye Türkçesinde olduğu gibi -mX, ile yapılır. Ancak Türkiye Türkçesinden farklı olarak bütün çekimlerde soru eki genellikle sondadır. Mesela; Bacını vereceksen mi indi? (KSHPH. s. 854); İsdemehnen verer mi adam? (ZHH. s. 785); Hele bir fakiri öyle düğölür mü? Düşmanını mı? (TAH. s. 128) vs. Ayrıca hikâyelerde soru ifadesi Azerbaycan Türkçesinde de olduğu gibi bazen tonlama ve vurgu ile belirtilir. Mesela; Sen bey gızını birahtın? (DYBH. s. 225); Acaba müsaade edersense söyleyim? (SBH. s. 658); Öyleyse senin marifetin var? (TAH. s. 102)

- Terekeme ağzında yeterlilik şeklinin olumlu şekli Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir. Ancak olumsuz şekli Türkiye Türkçesinden farklıdır. Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi -AbIl- yardımcı fiilinden sonra -mA olumsuzluk eki getirilerek yapılır. Burada yardımcı fiil -AbIl- düşürülemez. Mesela; Açabilmem açılası sır değil. (LŞH. s. 605); Sahlıyabilmirem al innen bele. (TMH. s. 275) vs.

- Hikâyelerde birinci ve ikinci şahıs zamirlerinin yönelme hallerinde, kalın sıraların yanında ince sıralar da vardır. Mesela; bana ve bene veya mana ve mene "bana", sana ve sene "sana". Ademi Sefiyullah bene mi Huda... (TAH. s. 120); Allah'ını seversen mana bir söz ver. (TAH. s. 191); Sen deli misen, ben sene söz söylüyirem gene mi inanmisen? (LŞH. s. 601) vs.

- Terekeme ağzında Türkiye Türkçesinde kullanılmayan -AndA eki ile ilgili hikâyelerden pek çok kelime de verilebilir. Mesela; Kereme aksi aksi gonuşanda Kerem de o zaman bunnara söyler (KAH. s. 518); Zalım topal arhadan gahdıranda yanına yanaşdı. (LŞH. s. 564)

vs.

- Terekeme ağzında “ile” bağlacı kelime ile bitişik yazılan “-nAn”, şeklinde kullanılmaktadır. Mesela; Dimek onu bir ezaynan cefaynan gör nasıl öldürecem. (LŞH. s. 588); İndi sen get. Annemnen zevki safa et. (SH. s. 395); Aynan güneş dil cengine durdular... (ESH. s. 318) vs.

KELİME BİLGİSİ

Âşık Şevki Halıcı'nın hikâyelerinde kelime kadrosunun gerek Türkiye Türkçesindeki gerek ise Azerbaycan Türkçesindeki kelime kadrosuyla anlatıldığı dikkatimizi çekmektedir. Anlatıcı düşüncelerini kısa ama anlamlı bir şekilde dile getirmek, hikâyelerde etkileyici bir anlatım sağlamak için bazen atasözlerinden yararlanmıştır. Ayrıca sözlü gelenekteki en önemli söz kalıplarından olan deyimlerin sıkça kullanıldığı da görülmektedir. Burada anlatıcı gerek hemen her yörede rastlanan dolayısıyla herkes tarafından bilinen deyimlerin yanı sıra Azerbaycan yöresine has deyimleri de kullanmaktadır. Kısacası Terekeme ağzını kullanan anlatıcı, hikâyelerin anlaşılması için kullandığı kelimelerin, deyimlerin ve kalıp ifadelerin dinleme ortamında bulunanlara göre seçtiğinden dolayı, kullanmış olduğu dil hem Türkiye Türkçesinin hem de Azerbaycan Türkçesinin özelliklerini yansıtmaktadır.

Kelime Bilgisi – Kelime Kullanımı

- Hikâyelerde kullanılan kişi zamirleri her iki lehçede olduğu gibi kullanılmaktadır. Ancak birinci tekil şahıs için hem Türkiye Türkçesindeki gibi ben hem de Azerbaycan Türkçesindeki gibi men zamirlerin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Mesela; Men, sen, goca lale, bir de Esmer Han. (LŞH. s. 607); Ben bu gadar bunnan uğraşdım ama bir çare olmadı. (ÖVH. s. 614)

- Hikâyelerde dönüşlülük zamiri genellikle Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi “öz” şeklindedir. Fakata zaman zaman anlatıcı Türkiye Türkçesinde kullanılan “kendi” zamirini de kullanmaktadır.

Çoh merah ettiyse de bir gün kendi kendine durdu düşündü. (DYBH. s. 44); Öz özüne dedi: Allah Allah, ayda yılda bir namaz, onu da şeytan gomaz. (LŞH. s. 561)

- Hikâyelerde belirsizlik zamirleri genellikle Türkiye Türkçesinde olduğu gibi kullanılmıştır. Sadece Azerbaycan Türkçesinde kullanılan hamı, heresi “hepsi” zamirinin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Mesela; Canı geldi, Canıynan hamı geldi... (ESH. s. 356); Gızlar, heresi bir tarafa bahdı. (DYBH. s. 50)

- Hikâyelerdeki soru zamirleri her iki lehçede kullanılan zamirlerdir. Türkiye Türkçesinden farklı olarak neçe, hansı, nece gibi zamirler kullanılmaktadır. Mesela; Neçe ayet etdi cim dal üstüne, Han Tevrizin sonaları neçedi. (TAH. s. 108); Gel bahalım hansımız gözelik.

(TMH. s. 312)

- Hikâyelerde hem niteleme hem de belirtme sıfatları bolca kullanılmıştır. Mesela; Beylerin beyi ki asıl üstündür, Yahşı güne deyilir mi püskündür. (TAH. s. 122); Bağmancının oğlu çoh yahışlı gözeli oğlandı. (SH. s. 399) vs.

- Sayı sıfatlarından asıl sayı sıfatları Türkiye Türkçesinde olduğu gibi kullanılmıştır. Farklı olarak yeddi “yedi”, sekgiz “sekiz”, dokuz “dokuz”, otduz “otuz” gibi sayılarda ikizleşme olayı görülmektedir. Yeddi yerde temenna, sekgizinde el bağlayıf. (SBH. s. 658) Otduz dokuz dene aşih oldu. Otduz dokuzu da bağladı. (TAH. s. 101) vs. Hikâyelerde sayıların Türkiye Türkçesindeki kullanımlar da yer almaktadır.

- Azerbaycan Türkçesinde -Ar ekli üleştirme sayı sıfatları pek kullanılmamaktadır. Hikâyelerde ise bu sıfatların kullanıldığı gözlemlenmektedir. Mesela; Bunnan böyle birer ikişer çihanda Kürt çomağı çekdi, dedi:

- Hikâyelerde kullanılan zarfların çeşitliliği de göze çarpmaktadır. Ayrıca bazı zarflar hem Türkiye Türkçesinde hem de Azerbaycan Türkçesinde kullanıldığı şekliyle yer almıştır. Mesela; “şimdi” anlamındaki kelime hem indi hem şimdi hem de şimdi şeklinde geçmektedir. Evladım şimdi ben onu gonşuya oda yolladım. (TAH. s. 155); Şindi işin bu tarafına geçirik. Gör indi nasıl olur. (DYBH. s. 219)

- Hikâyelerde Türkiye Türkçesinde kullanılan soru zarflarının yanında sadece Azerbaycan Türkçesinde kullanılan haçan “ne zaman, ne vakit” zarfı da dikkatimizi çekmektedir. Mesela; Haçan ki gözünden ganlı yaş töker, Al yanah üstünde halları berbat. (TAH. s. 160)

- Kelimelerin birçoğu her iki lehçede kullanılan şekliyle paralel olarak kullanılmaktadır. Mesela;

TTk. kağıt ~Az.Tk. kağız

Aynı kağıda bir ufak resmini, saçından bir ufak büküp kağızın arasına koydu, bunu şöyle cebine koyup çekip getdiler. (DYBH. s. 222)

TTk. hemen ~ Az.Tk. deregap

Salman Bey hemen kahdı. Dikeldi. (SBH. s. 652)

Deregap beni dutar cellata vererse hiç Zöhreyi de göremirem. (TMH. s. 289)

TTk. asker ~Az.Tk. goşun

Sazlar sanki tüfek biçimi sanki bir asker talimnen millet bahçasına gidiller. (TAH. s. 110)

Getirmişem goşun Zöhre. (TMH. s. 313) vs.

- Âşık, sözün etkisini güçlendirebilmek, duygu ve düşüncelerini daha yoğun bir şekilde anlatabilmek amacıyla tekrar yoluyla anlatıma başvurmuştur. Hikâyelerde tekrar gruplarına bolca örnekle çıkar. Mesela; Gah çay may goy. Gitdi balhonu malhonu dolaşdı geldi. Geldi bahdı ki galhdığı mahdığı yoh. (DYBH. s. 219) vs.

- Sözlü gelenekteki en önemli söz kalıplarından olan deyimlerin sıkça kullanıldığı da gözlemlenmiştir. Burada anlatıcı gerek hemen her yörede rastlanan dolayısıyla herkes tarafından bilinen deyimlerin yanı sıra Azerbaycan yöresine has deyimleri de kullanmaktadır. Mesela;

Bir de milletin ağzına düşün ki, Mehriban Sultan bir hambala mahnı çağırırdı. (LŞH. s. 565)

Allah göstermesin senin başına iş açar, öldüreler. (TAH. s. 103)

Haaa bah. Ahlımı başına topla. Yohsa ölüme gidisen. (ESH. s. 328)

Ahlımı başına devşir. Hanı bunun başında serpuşu nerde? (ŞSH. s. 742)

Gene çıhartdı biraz bir halli ki, para verdi. Nenenin imanın çivisi gırıldı. (TAH. s. 141)

Ey biçare Yahya Bey! Biraz da Allah fesatın ocağını batırsın. (DYBH. s. 223)

Nene diyesen ben de aşih oldum. Acı benim anamı ağladıp. (SH. s. 403)

Dilenci zopası yemeye hak gazandım. (TAH. s. 129)

Esmâ, baltıyı daşa vurmuşuh. (TAH. 128)

Ulan, dedi, adı çıhmaz biri olsa diyiller ki, bu gitdi Mehriban'ı gördü. (LŞH. s. 569)

Aşih senin sazın yere batsın. Gah, defol get. Bir türküyü ki yarıtmadın. (ESH. s. 343)

Ama hoca da süt dökmüş kediye döndü. (TMH. s. 260) vs.

- Anlatımını güzelleştirmek ve etkili kılmak için anlatıcı hikâyelerinde bolca atasözleri de kullanmıştır:

Diyiller ki kadın var iman Guran sahibi olsun, kadın var ilan yılan sahibi olsun. (TAH. s. 94)

Aslanın erkeği aslanısa dişisi de aslan olması lazımdı. (SBH. s. 667)

Bir almaya gırh tenesi daş atar biri vurar. (SH. s. 430)

Babalardan galma bir söz var, çağrılan yere erinme, çağrılmayan yere görünme. (TAH. s. 90)

Dağa gar düşdü gışa ne galdı,

Saça sakgala ağ düşdü yaşa ne galdı. (LŞH. 529)

Rivayet ediler ki ecel geldi cihane, baş ağrısı bahane, Hüseyin Bey vefat edip ömrünü sizlere verdi. (DYBH. s. 207)

Dünya malı elde iken hep adular dost olur,

Elde bir şey galmayınca dost bile düşman olur. (DYBH. s. 210)

Bunu da elde bulunan beyde bulunmaz, baharsan bundan daha bir guvvetlisi çıhdı. (LŞH. s. 552)

Biz bu memleketin ölümüne sebep olmahdansa elden oğul, külden tepe olmaz, biz gidek tapşırâh. (SH. s. 419)

Gızı öz başına goysan ya çalgıcıya gider ya çağırıcıya. (HBH. s. 479)

Müsadesiz öten horuzun başını keseller. (ESH. s. 359)

Fesatın yihmadığı ev dikili galar. (TMH. s. 267)
Geler gelmez n'olacah garibinki ya handı, ya külhandı. (TAH. s. 172)

Gaçan balih büyük olar. (LŞH. s. 540)

Her şeyin yenisi, dostun eskisi makbuldü.

Her şeyin yenisi, dostun eskisi makbuldü. (TAH. s. 106)

El elden üstündür arşa gadar. (TAH. s. 106)

Onun için derler, yihılan ağaca baltalı da gaçar baltasız da. (LŞH. s. 544)

Bir sır gırh gün çeker, gırh gün sonra her ne olsa meydana çihar. (TMH. s. 299-230)

Adam derdini söylemeyen derman bulamaz. (TMH. s. 263) vs.

SONUÇ

Çıldır'da doğup büyüyen ve asıl adı Feyzullah Halıcı olan Âşık Şevki Halıcı, küçük yaşlarda âşıklık geleneğine ilgi duymuş ve kendi kendini yetiştirmiş âşıklarından biridir.

Cemiloğlu'nun "Çıldır'lı Âşık Şevki Halıcı" adlı yazısında da belirttiği gibi âşık uzun zaman hikâye söylememiş, hikâye anlatmamıştır. Dolayısıyla hikâyelerde kullanılan manzum kısımlarını zamanla unutmuştur. Fakat birkaç aylık süre içerisinde hemen hemen bunların tamamına yakını tekrar hatırlamış ve böylece kaybolabilecek birçok malzemenin yazıya geçirilmesini sağlamıştır (Cemiloğlu 1999: 39). Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayan ve bir Karapapak (Terekeme) Türkü olan Şevki Halıcı, sanatını icra ettiği ortam ve şartlara bağlı kalarak kullandığı dil hem Türkiye Türkçesinin hem de Azerbaycan Türkçesinin özelliklerini taşımaktadır. Kullandığı dil bakımından Âşık Şevki Halıcı'nın hikâyeleri yeni bir boyut kazanmıştır.

İncelediğimiz bu hikâyelerden hareketle şöyle bir sonuca varabiliriz. Hikâyelerde değişmeye daha az maruz kalan nazım bölümlerinde ve formül-kalıp karakterli parçalarda metin daha çok Karapapak (Terekeme) ağzıyla söylenmiştir. Nesir bölümünde ise Karapapak (Terekeme) ağzı büyük oranda çağdaş Türkiye Türkçesine kaymıştır. Çünkü âşığı dinleyenler Türkiye Türkçesiyle konuşmaktadır. Dinleyenler Terekeme ağzını anlamakta zorluk çektikleri için âşık onları doğal bir şekilde etkilemeye yönelmiştir. Bu hikâyeleri derleyen Türkmen ve Cemiloğlu da bu dilin özgünlüğünü muhafaza ederek halkbilim metinlerine sadık kalmışlardır.

Kısaltmalar ve İşaretler:

A : a, e

Az.Tk. : Azerbaycan Türkçesi

C : c, ç

CAH. : Cihan Abdullah Hikâyesi

DYBH.	: Diligam Yahya Bey Hikâyesi
ESH.	: Emrah ile Selvi Hikâyesi
HBH.	: Haydar Bey Hikâyesi
I	: ı, i
KAH.	: Kerem ile Aslı Hikâyesi
KH.	: Köroğlu Hikâyesi (Oltu Kolu)
KSHPH.	: Köroğlu Silistreli Hasan Paşa Kolu
LŞH.	: Latif Şah Hikâyesi
ÖVH.	: Öksüz Vezir Hikâyesi
s.	: sayfa
SBH.	: Salman Bey Hikâyesi
SH.	: Sevdakâr Hikâyesi
ŞSH.	: Şeyh Senan Hikâyesi
TAH.	: Tufarganlı Abbas Hikâyesi
TMH.	: Tahir Mirza Hikâyesi
TTk.	: Türkiye Türkçesi
U	: u, ü
ZHH.	: Zulum Hüseyin Hikâyesi
X	: ı, i, u, ü
>	: Bu şekilden gelir
~	: Benzerlik, yaklaşıklık işareti

KAYNAKÇA:

Büyükkaya, T. (2006). Hanak folkloru. İstanbul: Yalın Ses Yayınları.

Caferoğlu, A. (1995). Doğu illerimiz ağızlarından toplamalar, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Cemiloğlu, M. (1999). "Çıldırılı Âşık Şevki Halıcı", Milli Folklor 44, (Kış 1999): 35-45.

Cemiloğlu, M. (2000). "Âşık Şevki Halıcı (hayatı, sanatı, şiirleri)", Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.

Cemiloğlu, M. (2001). "Âşık Şevki Halıcı'nın hikâyeciliği", Milli Folklor 49, (Bahar 2001): 38-56.

Çınar, İ. (2015). Atabek yurdu: jeokültürel yaklaşım. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Çınar, İ. (2019). Etnopedagoji: Atabek yurdu, Ankara: Pegem Akademi.

Efendioğlu, S. (2009). "Ağrı ili ağızları", Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic/Türkoloji Araştırmaları Dergisi, 4/3, (2009): 808-840.

Ercilasun, A. B. (2002). Kars ili ağızları – ses bilgisi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Esker, N. (2007). "Unudulmuş aşık: Aşık Nesib", Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Ortaq Türk Keçmişinden Ortaq Türk Geleceğine V. Uluslararası Folklor Konfransı, Bakı 2007, s. 424-427.

Güneş, B. (2015). Çıldır Karapapak / Terekeme ağızı (inceleme-metinler-sözlük). Trabzon: Serander Yayınları.

Hacıyeva, M. (1998). "Âşık Şenlik hakkında azerbaycan'da yapılan araştırmalar", Milli Folklor 38, (Yaz 1998): 19-21.

Kartallıoğlu, Y. ve Yıldırım H. (2007). "Azerbaycan Türkçesi" (Editör: Ahmet Bican Ercilasun), Ankara: Akçağ Yayınları: 171-230.

Togan, Z. V. (1967). "Azerbaycan", İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C. 2.

Türkmen, F. ve Cemiloğlu M. (2009). Âşık Şevki Halıcı'dan derlenen halk hikâyeleri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yılmaz, S. (2007). Karapapak (Terekeme) türkleri, Ankara: Prizma Pres Matbaacılık.